

2022-03-16

BYGGNADS
VÅRDS
FÖRENINGEN

Region Gotland: registrator-rs@gotland.se

kopia:

Länsstyrelsen: gotland@lansstyrelsen.se

Riksantikvarieämbetet: registrator@raa.se

Världsarvssamordnare: louise.hoffman-borgo@gotland.se

Gotlands museum: info@gotlandsmuseum.se

Gotlands Kyrkohistoriska Sällskap: ragnar.svenserud@hotmail.com

Visby stift: visby.stift@svenskakyrkan.se

Yttrande över förslag till Översiktsplan Gotland 2040. Dnr RS 2019/1237.

Svenska byggnadsvårdsföreningen, SBF, har tagit del av förslaget till översiktsplan på samråd till 2022-04-25. SBF anför följande synpunkter utifrån föreningens verksamhetsområde:

YRKANDE

Förslag till Översiktsplan Gotland remitteras till Riksantikvarieämbetet för yttrande

SAMMANFATTNING

- Gotland utgör en oersättlig resurs för hela landet för upplevelse av kultur- och naturvärden samt för rekreation och friluftsliv. Den omfattande utbyggnad av vindkraft som föreslås i översiktsplanen strider mot de höga kraven på en fortsatt varsam utveckling för att bevara det historiska kulturlandskapet för kommande generationer.
- Det saknas en analys av hur den omfattande exploateringen för vindbruk kommer att påverka Gotlands historiska landskap. SBF anser att den planerade utbyggnaden kommer att påverka landskapsbilden, natur- och kulturvärden och intresset av en god helhetsverkan på ett sätt som strider mot plan- och bygglagen (PBL 2 kap 6 § p 1). Utbyggnaden kommer att negativt påverka områden som endast obetydligt är påverkade av exploateringsföretag och strider därför även mot miljöbalken (MB 3 kap 2 §).
- Gotland har ett stort antal riksintressen för kulturmiljövård, naturvård samt rekreation och friluftsliv och är också som helhet ett nationallandskap av riksintresse för turism och friluftsliv. SBF anser att den planerade utbyggnaden av vindbruk på stora delar av ön skulle medföra påtaglig skada på dessa riksintressen och strider därför mot miljöbalken (MB 3 kap 6 § samt 4 kap 1 och 2 §§).
- En världsarvsnomинering av landskyrkorna har diskuterats vilket vittnar om hur högt detta historiska landskap värderas. Om de planerade vindbruken genomförs innebär detta med största sannolikhet att en eventuell framtida begäran om nominering skulle omöjliggöras.
- Sverige har ratificerat den europeiska landskapskonventionen. Trots att just översiktsplanen är ett instrument för att pröva förändringar av landskapet mot bakgrund av konventionen omnämns inte denna i planhandlingen.
- Ständiga ljud- och ljusstörningar inom breda omland till vindbruken medför risk att en stor del av Gotlands kulturhistoriskt värdefulla bebyggelse, bland annat kalkstensgårdarna, inte kommer att underhållas eftersom de blir mindre attraktiva som bostäder.
- Miljökonsekvensbeskrivningens positiva samlade bedömning skiljer sig från konstaterad negativ påverkan på samtliga aspekter utom aspekten energiomställning och klimatpåverkan. Beskrivningen är inte tillförlitlig och SBF anser därför att den inte kan användas som underlag för miljöbedömningen.

- En ytterligare kommentar är att översiktsplanens omfattning på 400 sidor med långa texter, dubbelskrivningar och varierande formuleringar av samma riktlinje skapar oklarhet och försvårar tillgängligheten till materialet. Bristen på redigering minskar förutsättningarna för en meningsfull demokratisk process och kommer också att försvåra användningen av handlingen som underlag för kommande beslutsprocesser.

YTTRANDE

Gotlands unika kulturarv måste värnas för kommande generationer

Gotland har ett rikt småbrutet historiskt kulturlandskap med många fornlämningar som vittnar om rötterna i förhistorisk tid. Nära hundratalet gracila medeltida kyrktorn sticker upp i landskapsbilden. Koncentrationen av kyrkorna är troligen unik i världen med i genomsnitt mindre än sex kilometer till nästa kyrka. Nästan alla kyrkorna är synnerligen välbevarade i sitt medeltida uttryck både exteriört och interiört – ett resultat av god byggteknik under medeltiden, nedgång i konjunkturen och orostider efter medeltiden vilket förhindrade ombyggnader under många sekler samt varsamma restaureringar under 1900-talet. I de flesta fall ingår kyrkorna i välbevarade helhetsmiljöer av högt kulturhistoriskt värde med inhägnade kyrkogårdar, stigluckor, prästgårdar eller ruiner av prästgårdar, skolbyggnader, sockenmagasin och i flera fall kastaler eller kastalruiner.

Gotland är som helhet utsett som ett nationallandskap av riksintresse för turism och friluftsliv. Områden av riksintresse för kulturmiljövård, naturvård och friluftsliv samt naturreservat och Natura 2000-områden ligger tätt över hela ön. I översiktsplanen beskrivs å ena sidan Gotlands unika kultur- och naturvärden, men å andra sidan anges en omfattande utbyggnad av vindbruk som legitim:

Gotlands natur- och kulturvärden saknar motstycke i Sverige och kulturarvet är rikt på hela ön. De ständigt närvarande medeltida kulturmiljöerna utgör en stor del av Gotlands särprägel samt ger en stark identitet och attraktionskraft tillsammans med den säregna naturen. (s. 87)

Bedömningen är att vindbruket kommer att ta plats i landskapet och i framtiden utgöra en del av landskapsbilden på Gotland men att den är berättigad och legitim. (s. 375)

Påståendet om legitimitet är dock taget ur luften. Utbyggnad av vindbruk har blivit ett mantra som inte kan ifrågasättas, trots en tydlig lagstiftning som skyddar riksintressen och landskapsbild.

Gotland utgör ett för Sverige unikt område med dess koncentration av medeltida kulturmiljöer och äldre kulturhistoriskt värdefull bebyggelse samt dess rika natur med höga värden. Gotland utgör därmed en oersättlig resurs för hela landet för kulturella upplevelser, rekreation och friluftsliv. Dessa värden ställer särskilt höga krav på en fortsatt varsam utveckling för att bevara detta historiska kulturlandskap för kommande generationer. En omfattande utbyggnad av vindbruk står i motsats till dessa varsamhetskrav.

Det saknas en djupanalys av hur planerna på vindbruk påverkar det unika kulturarvet

Gotland är utsedd som pilotkommun för vindbruk. Detta slås fast i en rapport av Energimyndigheten på uppdrag av regeringen. Energimyndigheten har valt ut områden för

vindbruk som ska ha status av riksintresse. Vindbruk på stora delar av ön tycks också vara en självklarhet i förslaget till ny översiktsplan. Som eventuella hinder för planerna på utbyggnad av vindbruk anges risk för störningar av fågellivet, bland annat örnar, samt restriktioner från Försvarmakten. Men i övrigt nämns i stort sett inga hinder.

Planerade områden för vindbruk omfattar nära 250 km² varav 70 procent utpekats som riksintresse. Förutom Näs ligger områdena främst på norra Gotland (dock ej Fårö, Ljugarn, Östergarn, Storsudret och utmed Gotlands kust). Inom ett större utredningsområde, från Ljugarn tvärs över ön mot Klintehamn, diskuteras 70 vindkraftverk med 200-300 meters höjd. En skog av verk lika höga som Sveriges högsta skyskrapa, Karlatornet i Göteborg, på en yta om 8000 ha motsvarande 16000 fotbollsplaner! På Näs kommer nuvarande 125 meter höga verk att bytas ut mot 200 meter höga verk. Vindkraftverken kommer alltså att bli fyra till fem gånger högre än kyrktornen och spridas över ön. Vindsnurror kommer att synas milsvitt och möta ögat nästan överallt på Gotland.

Vindkraftsparker låter positivt men det är inte alls fråga om "parker". Det handlar om enorma industriområden som tillåts breda ut sig över det känsliga landskapet. Kyrkornas historiska dominans i landskapsbilden, alltsedan medeltiden, kommer att på ett förödande sätt överflyglas av grupper med höga vindkraftverk. Jordbruksmark och naturområden täcks av stora fundament för vindkraftverken, vardera med 600 kvadratmeters yta, utbredda nät med ledningsgravar, uppställningsplatser och nya breda vägar för att få verken och vingarna på plats och för framtida transporter. Detta innebär ett kraftigt ingrepp i Gotlands unika kulturlandskap. SBF anser att den planerade utbyggnaden kommer att påverka landskapsbilden, natur- och kulturvärden och intresset av en god helhetsverkan på ett sätt som strider mot plan- och bygglagen (PBL 2 kap 6 § p 1). Utbyggnaden innebär också att stora av exploatering endast obetydligt påverkade områden kommer att påverkas på ett sätt som påtagligt ändrar områdets karaktär vilket strider mot miljöbalken (MB 3 kap 2 §).

I översiktsplanen anges hur Region Gotlands Kulturmiljöprogram bör hanteras vid plan- och bygglovsärenden. Dessa riktlinjer torde omöjligen kunna uppfyllas samtidigt som stora vindkraftsparker/industriområden läggs ut i kulturlandskapet. Några av riktlinjerna:

- I det öppna kultur- och jordbrukslandskapet bör ny bebyggelse undvikas.
- Allmänhetens tillgång till natur och kulturupplevelser bör säkras och därför ska nyetablering som inverkar negativt på det rörliga friluftslivet undvikas.
- De skogliga kultur- och upplevelsevärdena bör särskilt beaktas vid nyetablering (s 88).

Både i Energimyndighetens rapport och i förslaget till översiktsplan saknas en grundläggande analys av hur en så omfattande utbyggnad av vindkraft kan påverka Gotlands unika historiska landskap som helhet med dess höga kultur- och naturvärden. Det finns dock många välmenande anvisningar om anpassning i översiktsplanen, exempelvis:

I det öppna kultur- och jordbrukslandskapet bör ny bebyggelse undvikas. Vid exploatering ska volymer och höjder på byggnader harmonisera med naturen omkring t ex med trädens höjder, vegetationstyp och nivåskillnader i landskapet (s. 27)

Alla nya etableringar av vindbruk ska utformas och placeras i goda förhållanden till det existerande landskapsrummet karaktär. [...] Nya etableringar av vindkraftverk bör placeras på ett sådant sätt att de inte i onödan bidrar till försvagning eller upplösning av de existerande landskapsrummen (s. 115).

Det är givet att det är omöjligt att uppfylla anvisningarna för varsamhet för dessa i skala brutala möten mellan industriområden med höga vindkraftverk och det småkuperade

historiska kulturlandskapet. Bristen på överensstämmelse i planen mellan vackra formuleringar om anpassning till kulturvärdena och effekterna av föreslagen exploatering för vindbruk är alarmerande.

Det är en avgörande brist i översiktsplanen att det saknas en djupanalys av hur de planerade kraftiga exploateringarna för vindbruk kommer att påverka det oersättliga kulturarvet. Anvisningarna i översiktsplanen för att uppnå en anpassning är verkningslösa främst eftersom det handlar om sådana stora skillnader i skala. SBF anser att strategin för utbyggnad av vindkraft på Gotland strider mot plan- och bygglagen 2 kap 6 § p 1 samt mot miljöbalken 3 kap 2 §.

Planerade utbyggnader av vindbruk medför påtaglig skada på riksintressena

Gotland är rikt på riksintressen för kulturmiljövård, naturvård samt rekreation och friluftsliv. När det gäller riksintressen för kulturmiljövården kan nämnas att de omfattar 95 medeltidskyrkor och kyrkoruiner med omgivning, 57 kulturmiljöer, 11 fiskelägen samt Visby innerstad. Dessa riksintresseområden ska skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön. (MB 3 kap 6 §). Enligt översiktsplanen anges dock motstridiga riktlinjer vad gäller skyddet av områden av riksintresse, vilket är synnerligen anmärkningsvärt eftersom handlingen ska fungera som stöd för kommande beslutsprocesser:

Riksintressanta kulturmiljöer utgör väsentliga samhällsintressen som ska ges företräde framför andra intressen vid avvägningar mellan konkurrerande markanspråk (s. 255).

Vindbruket kan även, i kraft av riksintresse och efter avvägning, lämnas företräde framför andra riksintressen (s.108 samt med annan formulering på s.104).

Trots det första uttalandet torde nog det senare uttalandet bli normgivande mot bakgrund av den planerade omfattande utbyggnaden av vindbruk. Detta innebär att det i huvudsak saknas riktlinjer som innebär hinder för att bygga vindkraft även inom eller i anslutning till områden av riksintresse för kulturmiljövård, naturvård samt rekreation och friluftsliv. SBF vill här också påpeka att det inte finns stöd i lagstiftningen för att generellt ange att ett riksintresse bör prioriteras framför ett annat. Översiktsplanens förslag innebär stora risker för påtaglig skada på dessa riksintressen, vilket är lagstridigt.

Som ovan nämnts utgör Gotland också nationallandskap av riksintresse. Inom ett sådant område får exploateringsföretag och andra ingrepp i miljön komma till stånd endast om det kan ske på ett sätt som inte påtagligt skadar områdenas natur- och kulturvärden (MB 4 kap 1 och 2 §§).

Syftet med bestämmelserna, när de utfärdades, var att skydda ett antal större områden som i ett nationellt perspektiv bedömts vara särskilt viktiga på grund av de natur- och kulturvärden som finns i områdena, avgörande förutsättningar för turism och friluftsliv. Boverket anför att vid tillämpningen av bestämmelserna ska man inte bara utgå ifrån hur en viss åtgärd påverkar den närmaste omgivningen utan utifrån ett helhetsperspektiv på vad som är en lämplig utveckling inom hela det geografiska området. Det är konsekvenserna för de samlade natur- och kulturvärdena som bör bedömas. I det sammanhanget är påverkan på landskapsbilden viktig (jfr. prop. 1985/86:3 s. 171).

Ett eller ett par vindbruk behöver kanske inte i sig medföra skada på detta riksintresse för hela Gotland. Men enligt översiktsplanen är vindbruksområdena spridda över ön. Utifrån ett

helhetsperspektiv på det gotländska historiska landskapet innebär planerna att vindbruken kommer att påverka landskapsbilden inom stora delar av ön. Som riktlinje för att tillgodose riksintresset för Gotlands kyrkomiljöer anges i översiktsplanen:

Ny bebyggelse får inte inverka negativt på upplevelsen av kyrkans monumentalitet i landskapet eller påverka områdets funktionella läsbarhet (s. 288).

Riktlinjerna för minsta avstånd mellan vindbruk och kyrkomiljöer är oklara. I översiktsplanen anges att för område av riksintresse för vindbruk ska minsta avstånd mellan vindbruk och bebyggelse (hus och kyrka) vara 800 meter (s. 309). Som utgångspunkt för avvägningar anges minst 2000 meter mellan vindbruk och kyrka, men att mindre avvikelser kan förekomma (s. 108). För områden på land som inte kan anses lämpliga för vindbruk anges bland annat "i närheten av kyrkor" (s. 113). Oklarheten innebär att riktlinjer vad gäller minsta avstånd till kyrka i huvudsak saknas.

Även om ett minsta avstånd på 2000 meter från kyrkorna strikt skulle tillämpas torde det vara omöjligt att tillgodose den angivna riktlinjen att inte negativt påverka kyrkornas monumentalitet i landskapet eftersom vindbrukens skala är så dominerande i förhållande till kyrkomiljöerna. Grupper med 200-300 meter höga vindkraftsverk går inte att trola bort i landskapsbilden hur man än bär sig åt. Det är ofrånkomligt att kyrkornas monumentalitet i landskapet försvinner. Successivt vid fortsatt utbyggnad av vindbruk kommer intrycket av det småskaliga landskapet med dess gracila kyrktorn att förvrängas och förståelsen att minska av dess historiska berättelse. Vindbruksutbyggnaderna kommer därmed att medföra en stor kumulativ skada. SBF bedömer att en omfattande etablering av vindbruk i Gotlands känsliga historiska landskap därför ej kan accepteras mot bakgrund av syftet med riksintresset att skydda Gotland som helhet mot påtaglig skada.

SBF vill här också hänvisa till Naturvårdsverkets och Riksantikvarieämbetets tolkningar av begreppet påtaglig skada utifrån regeringens proposition vid införande av miljöbalken samt även direkt till propositionen:

Påtaglig skada på natur- eller kulturmiljön kan uppstå om en åtgärd kan mer än obetydligt skada något eller några av de natur-, kultur- eller friluftsvärden som utgör grunden för riksintresset. [...] En negativ påverkan som är irreversibel med avseende på något värde som utgör grunden för riksintresset bör som regel anses utgöra påtaglig skada på natur- eller kulturmiljön (*NFS 2005:17*).

Påtaglig skada kan uppstå om en åtgärd mer än obetydligt skadar något eller några av de värden som utgör grunden för riksintresset samt om den negativa inverkan blir så stor att området i något avseende förlorar sitt värde som riksintresse (*Kulturmiljövårdens riksintressen... Handbok, 2014, s. 53*).

Bestämmelsen är vidare avsedd att skydda sådana kulturmiljöer som dokumenterar olika utvecklingsperioder i vårt lands historia (*Miljöbalken Prop. 1997/98:45, del 2, punkt 5.13, 3 kap 6§, s. 33*).

SBF anser mot denna bakgrund att lagreglerna för riksintressen bör tolkas så att all påverkan som inte anses bagatellartad medför risk för påtaglig skada. Lagens syfte är att skydda mot alla sådana åtgärder som medför irreversibel skada på riksintresset. Lagskyddet avser både kultur- och naturmiljöerna, exempelvis bevarade kyrkomiljöer, och platsens hela innehåll som vittnesbörd om ett historiskt skeende som ska skyddas, i detta fall hela Gotland med dess tätt liggande välbevarade kyrkomiljöer. Detta innebär risk för påtaglig skada på riksintressena både enligt 3 kap och 4 kap miljöbalken.

SBF framhåller att enligt samstämmiga tolkningar av myndigheter ska all negativ påverkan på riksintressen, som inte anses bagatellartad, bedömas som påtaglig skada. Lagskyddet

avser både enskilda kultur- och naturmiljöer och Gotlands landsbygd som helhet som på ett mycket tydligt sätt dokumenterar ett skede i vårt lands historia. SBF anser att ett genomförande av vindbruksplanerna enligt översiktsplanen skulle medföra påtaglig skada dels på riksintressen för kulturmiljövård, naturvård och friluftsliv (MB 3 kap 6 §) och dels på riksintresset för nationallandskapet (MB 4 kap 1 och 2 §§).

Förslag till nominering av landskyrkorna som världsarv har diskuterats

Enligt kulturmiljöprogrammet för Gotland är ett av de övergripande målen "Att lyfta kulturmiljöer som en resurs för regionen". I översiktsplanen anges som inriktning bland annat:

För att säkra Gotlands attraktionskraft som en ö med höga natur- och kulturvärden måste dessa värden och dess utvecklingspotential lyftas fram som en resurs för hela samhället. Kulturmiljöerna ska brukas utan att förbrukas och detta kan åstadkommas genom delaktighet och ökad kunskap. Det övergripande målet är att kulturmiljöerna behåller sin attraktivitet och läsbarhet samt att exploatering inte påverkar möjligheten till ett aktivt bete och brukande av marken. (s. 87)

Kulturmiljöer och landskap utgör en ovärderlig resurs för Gotlands som besöksmål och boendemiljö, utveckling och bevarande av dem innebär att Gotlands säregna identitet upprätthålls och förstärks. [...] Att ett rikt kulturarv får positiva ekonomiska konsekvenser är självklart – inte minst för en uthållig kulturturism, men det bidrar också till ekologisk och social hållbarhet (s. 376).

Trots denna inriktning att värna kulturarvet som en resurs för regionen och kulturturism saknas, som ovan nämnts, en analys i översiktsplanen hur detta mål ska kunna tillgodoses jämsides med en omfattande utbyggnad av vindkraft. Inte heller nämns att frågan om nominering av landskyrkorna för att skrivas in på UNESCO:s världsarvslista har diskuterats vid flera tillfällen, vilket vittnar om kulturarvets synnerligen höga värde.

För Hansestaden Visby anges att dess världsarvsvärde ska "beaktas i allt utvecklings-, förändrings- och planeringsarbete för ett långsiktigt bevarande" (s. 145). Skillnaden i synsätt när det gäller den i sig lika värdefulla landskapsmiljön är häpnadsväckande. Här innebär förslaget till översiktsplan motsatsen till ett långsiktigt bevarande av det historiska kulturlandskapet.

Frågan om eventuell världsarvsnominering var aktuell senast 2009 då Gotlands Museum lade fram en förstudie (*Gotlands medeltida kyrkor - en del av världsarvet?*). För att ett objekt ska bli inskrivet i världsarvslistan måste det vara synnerligen märkligt sett ur ett universellt perspektiv. De gotländska medeltidskyrkorna utgör en omistlig del av vårt kulturarv. En åsikt som enligt förstudien förts fram är att "de gotländska kyrkorna är ett mer självklart världsarv än Visby då landsbygdskyrkorna är fungerande och har kvar sitt meningsbärande innehåll". I förstudien anges att världsarv för de medeltida kyrkorna skulle stärka hela ön som besöksmål och också öppna möjligheterna att fördjupa forskningen kring kyrkorna samt att argument talar för att de gotländska kyrkorna skulle kunna föras in på världsarvslistan. En världsarvsnominering skulle säkerställa kulturarvet och kunna leda till ökad kulturturism som skulle bli livgivande för landsbygden.

Risken är stor att en eventuell framtida ansökan om nominering inte skulle bifallas om planerade vindbruk genomförs eftersom den historiska läsbarheten i kulturlandskapet skulle försvåras. Som exempel kan nämnas att för södra Öland, som är inskrivet som världsarv, skrev UNESCO en varning att Öland skulle kunna mista sitt världsarv om ett planerat projekt med 150 meter höga vindkraftverk genomfördes, eftersom denna stora exploatering negativt skulle påverka upplevelsen av södra Ölands kulturlandskap.

Gotlands kulturmiljöer är en oersättlig resurs för öns befolkning, för hela landet och för besökare från andra länder. Om landskyrkorna utses till världsarv skulle detta ha stor betydelse för att framgent skydda och bevara Gotlands unika historiska landskap, öppna möjligheter för fördjupad forskning och också betyda mycket för den viktiga besöksnäringen. En utbyggnad av vindkraft i den omfattning som föreslås skulle troligen omöjliggöra en eventuell framtida nominering eftersom den tydliga läsbarheten av medeltidens landskap skulle gå förlorad.

Planerade utbyggnader av vindbruk strider mot den europeiska landskapskonventionen

Sverige ratificerade den europeiska landskapskonventionen 2011. Detta innebär ett åtagande att landet förbinder sig att skydda, förvalta och planera landskapet enligt konventionens intentioner, bland annat att Sverige ska

- öka medvetenheten om landskapets värde och betydelse i det civila samhället, i privata organisationer och hos offentliga myndigheter,
- främja delaktighet i beslut och processer som rör landskapet lokalt och regionalt,
- utveckla en helhetssyn på landskapets värden och hållbar förvaltning av dessa.

Boverket påtalar att landskapskonventionen innebär att Sverige ska tillämpa ett landskapsperspektiv i sin politik för regional utveckling, stadsplanering, kultur- och naturmiljövård m.m.

Översiktsplanen behandlar öns utveckling som helhet och det är i översiktsplaneprocessen som hänsyn och samordning ska ske avseende nationella och regionala mål, riksintressen, förordnanden och exempelvis landskapskonventionen. SBF kan dock inte finna att landskapskonventionen ens är omnämnd i planen. Än mindre uppfyller Sverige och regionen sina åtaganden vad gäller det unika gotländska kulturlandskapet enligt konventionen i pågående process för ny översiktsplan för Gotland. Framförallt saknas en helhetssyn på den negativa påverkan på det gotländska landskapet om översiktsplanens förslag till vindbruksområden genomförs. Inte heller befrämjar den långa och svåröverskådliga planhandlingen delaktighet från medborgarna i beslutsprocessen.

Trots att Sverige ratificerat den europeiska landskapskonventionen omnämns denna inte ens planhandlingen. Det är just i översiktsplanen som utveckling och förändringar i landskapet ska prövas i en demokratisk process utifrån konventionens intentioner.

Risk att en stor andel av den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen inte längre kommer att underhållas

I texten i översiktsplanen hänvisas till negativa hälsoeffekter av samhällsbuller enligt Världshälsoorganisationen bland annat hörselskador, talinterferens, kommunikationsstörning och sömnstörning och även effekter på psykofysiologiska och mentala funktioner samt på prestation och beteende. Ändå innebär planen att bullerstörningar kommer att drabba stora omland till vindkraftsparkerna och därmed många som bor och vistas inom områdena runt vindkraftsparker. Verken medför ständiga störningar med sitt svischande ljud, även inom flera kilometer breda omland. Idag värdefulla "tysta områden" för friluftslivet kommer att störas av ständigt ljud och blinkande ljus.

I planen anges att för område av riksintresse för vindbruk ska minsta avstånd mellan vindbruk och bebyggelse vara 800 meter (s. 104 och s. 309). På annan plats i handlingen anges ett hänsynsavstånd på 1000 meter mellan vindkraftverk och bostad; dock att mindre avvikelser från en strikt tillämpning kan förekomma (s. 107, 108). Och på ytterligare ett ställe i handlingen anges att ett hänsynsavstånd på 1000 meter mellan vindkraftverk och bostadshus ska eftersträvas; under vissa förutsättningar kan dock avvikelser från hänsynsavståndet 1000 meter godtas ned till 500 meter (s. 117).

Oklarheten vad gäller riktlinjer för minimiavstånd mellan vindbruk och bostad och formuleringarna om möjliga avvikelser innebär att översiktsplanen i stort sett inte anger några bindande riktlinjer för rimliga skyddsavstånd till bostäder. Om ett minsta avstånd på 1000 meter skulle tillämpas som en strikt regel innebär detta avstånd ändå enligt uppgift i översiktsplanen ett ständigt hörbart lågfrekvent bakgrundsljud, 40 dB(A), och blinkande ljus och skuggbildning i boendemiljön. Det är anmärkningsvärt att avvikelser från riktlinjerna föreslås kunna tillåtas som skulle ge ännu högre ljudnivåer och blinkande ljus ännu närmare bostäder.

Det är också synnerligen anmärkningsvärt att störningar till följd av det icke hörbara pulserande infraljudet inte ens nämns i planen, trots att många exempel på fastlandet visar att människor som bor flera kilometer från vindbruk tvingas att flytta till följd av hälsoproblem förorsakade av infraljudet. Experter har konstaterat att vissa människor är påtagligt känsliga för ett pulserande infraljud från vindkraftverk som påverkar innerörat och centrala nervsystemet utan att skada själva hörseln. Detta kan leda till sömnstörningar, depression, yrsel, tinnitus, ljudöverkänslighet, huvudvärk m.m. Regelverket bör därför enligt experterna revideras med ett ökat säkerhetsavstånd till bebyggelse för att förhindra eller minska riskerna. (*Läkartidningen* 2013-08-06)

God hälsa samt trygghet och säkerhet i boendet lyfts fram i översiktsplanen som kriterier på en god livsmiljö. Anvisningarna i översiktsplanen när det gäller viktiga frågor för människors livsmiljö som ljud- och ljusstörningar till följd av vindbruken och dessutom underlåtenheten att ens beröra hälsoeffekter av infraljud överensstämmer dock inte med denna inriktning.

Inte heller berörs frågan om sjunkande fastighetsvärden i översiktsplanen. Gotland har en rik förekomst av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, bland annat många för ön karaktäristiska kalkstensgårdar, och lär ha landets äldsta bostadsbestånd. KTH har i en rapport, *Vindkraft sänker fastighetsvärden*, visat att fastighetsvärdena sjunker nära 30 procent inom två kilometer från vindbruk med mer än tio kraftverk, med successivt minskande negativ effekt upp till sex till åtta kilometer från vindbruket till följd av störningarna. Detta innebär i sin tur risk för brist på intresse att bebo och underhålla bland annat kulturhistoriskt värdefull bebyggelse inom stora områden, vilket är ytterligare en faktor som hotar kulturarvet.

Inte minst kalkstensgårdarna utgör en väsentlig del av Gotlands kulturarv. Med ständiga störningar från vindkraftverk inom flera kilometers avstånd från vindbruken genom hörbart buller, icke hörbart infraljud och blinkande ljus finns det en stor risk att boendemiljön blir så störd att benägenheten att bo i och underhålla byggnaderna minskar kraftigt. Detta innebär ett hot mot Gotlands välbevarade bebyggelsearv.

Miljökonsekvensbeskrivningens slutsatser är helt motsatta analysen

Av miljökonsekvensbeskrivningen framgår att det föreligger risk för negativa konsekvenser för naturmiljö, rekreation och friluftsliv, kulturmiljö och landskapsbild, hälsa och säkerhet, klimatanpassning och areella näringar samt hushållning med mark- och vattenområden. Möjlighet till positiva konsekvenser anges endast för energiomställning och klimatpåverkan. När det gäller riksintresse för kulturmiljövård anges:

att eftersom föreslagna riktlinjer medger vissa undantag från skyddet av värdefulla kulturmiljöer finns en risk att deras värden kan påverkas av utbyggnaden av vindkraft. För att lyckas i energiomställningen kan det bli nödvändigt att nyttja undantagen, dels för att producera tillräckligt mycket förnybar energi, dels för att lämpliga platser för vindbruk är begränsade. Sammantaget bedöms planförslaget medföra risk för negativa konsekvenser för kulturmiljö och landskapsbild (s. 17).

Mot denna bakgrund är det synnerligen anmärkningsvärt att den samlade bedömningen är att planförslaget bedöms tillgodose riksintresse för bland annat kulturmiljövård och friluftsliv. Den samlade bedömningen i miljökonsekvensbeskrivningen borde i stället bli att en utveckling enligt översiktsplanen medför betydande miljöpåverkan och därmed påtagligt skadar riksintressena. Det är också anmärkningsvärt att inte ett nollalternativ prövas som innebär en begränsning av planerna på utbyggnad av vindkraft, trots att ett sådant alternativ skulle medföra ett positivt utfall för Gotlands kultur-, natur- och rekreationsvärden.

I miljöbalken föreskrivs att konsekvenserna för miljön ska analyseras när det föreligger risk att projekt orsakar betydande miljöpåverkan. Men det är tyvärr vanligt, som i detta fall, att slutsatserna vävs in i dimridåer där den självklara slutsatsen att förslaget leder till skada utbyts till sin motsats, där ord ersätter fakta. Miljökonsekvensbeskrivningarna fungerar därför inte som den avsedda prövningen av översiktsplanens miljöpåverkan utan i stället främst som ett kvitto på att formalia följts.

Den samlade positiva bedömningen i miljökonsekvensbeskrivningen motsvarar inte analysen som visar positiva konsekvenser endast för energiomställning och klimatpåverkan. Det saknas ett nollalternativ som innebär att regionen avstår från eller minskar fortsatt utbyggnad av vindkraft. Bedömningen är därför inte tillförlitlig eftersom den saknar en objektiv prövning av översiktsplanens miljöpåverkan enligt lagens avsikt. Miljökonsekvensbeskrivningen har inte använts på avsett sätt som ett instrument för prövning om den planerade utbyggnaden av vindbruk kommer att medföra påtaglig skada på riksintressena. Miljökonsekvensbeskrivningen kan därför enligt SBF:s uppfattning inte ligga till grund för miljöbedömningen.

Avslutande kommentar

Förslaget till översiktsplan innehåller många vackra ord om att värna kulturarvet och skapa goda livsmiljöer, men utgår helt från inriktningen att eliminera alla hinder för fortsatt kraftig utbyggnad av vindkraft. Vindkraft är en viktig del av vår energiförsörjning men en objektiv avvägning mot andra allmänna intressen är nödvändig. Vindkraften utgör redan en stor andel av Gotlands energiförsörjning och en viktig faktor är att det behövs även elproduktion som inte är väderberoende för att uppnå en stabil elförsörjning.

Trots att utbyggnad av vindbruk kan likställas med etablering av stora industriområden sker prövningsprocessen främst av miljöprövningsdelegationerna på en nivå över kommunerna, efter tillstyrkan av kommunerna. Beslutsprocessen kommer därmed längre från medborgarna jämfört med vanliga detaljplaneprocesser. Eftersom det dessutom handlar om komplicerade

frågor som är svåra att sätta sig in i kommer troligen reaktionerna från närboende först i samband med genomförandet när man förstår vilken stor negativ förändring av livsmiljön det handlar om. Översiktsplanen med sitt stora omfång, dubbelskrivningar, oklara riktlinjer och brist på analys av vindbrukens effekter underlättar inte tillgängligheten och förståelsen för medborgarna. Med andra ord brister förutsättningarna för en meningsfull demokratisk process i en fråga som har synnerligen stor betydelse för människors livsmiljöer och Gotlands framtid.

Den inriktning för utbyggnaden av vindbruk som framgår av planen innebär närmast ett attentat mot Gotlands unika värden. Vindkraft till varje pris tycks kunna legitimera åtgärder som strider mot skyddet för vårt kultur- och naturarv i plan- och bygglagen och miljöbalken. Med vilken rätt får vår generation förstöra öns nedärva historiska kulturlandskap för kommande generationer? Stora misstag, som exempelvis rivningen av stadskärnorna på 1960-talet, visar hur viktigt det är att fråga sig "på vilket sätt tänker vi fel nu?"

Med anledning av ärendets principiella vikt för Gotlands unika och oersättliga kulturarv yrkar SBF att förslaget till översiktsplan remitteras för yttrande till landets högsta myndighet för kulturmiljövården, Riksantikvarieämbetet.

För Svenska byggnadsvårdsföreningen dag som ovan

Tomas Nyström
Arkitekt SAR/MSA
Ordförande

Kristina Berglund
Arkitekt SAR/MSA
Adjungerad styrelseledamot
Författare till boken *Gotlands landskyrkor*

Svenska byggnadsvårdsföreningen grundades i samband med byggnadsvårdsåret 1975 och är en oberoende icke vinstdrivande, ideell förening med cirka 6500 medlemmar. Föreningens huvudsakliga ändamål är att sprida och förmedla kunskap om byggnadsvård och sunt byggande, att slå vakt om vårt byggda och gröna kulturarv och nyttja detta som en resurs i stadsutvecklingen samt att främja en god stadsmiljö och god kvalitet i övrigt i nutida stadsplanering.